

Nyt fra historisk videnskab

ALMINDELIG HISTORIE

Bent Jørgensen: Reciprokering. Studier i indbyrdes afhængighed mellem ældre danske bebyggelsesnavne. Navnestudier, udg. af Institut for Navneforskning nr. 14. Kbh. 1977. 522 s., 149,50 kr.

Titlen på stednavneforskeren Bent Jørgensens disputats fra 1977 siger næppe mange, hvad bogen egentlig handler om. Der fandtes nemlig ingen kort, praktisk betegnelse for det nok velkendte men hidtil lidet påagtede fænomen, at man tidligt har måttet tage forskellige midler i brug for at adskille enslydende (ensskrevne) navne på lokaliteter, først og fremmest landsbyer med en vis, begrænset indbyrdes afstand. Den ikke udfne term *reciprokering*, som forfatteren har introduceret, antyder den gensidige henvisning mellem sådanne ensbenævnte lokaliteter, idet det normale er, at begge (eller alle, hvis der er flere end to) de pågældende stednavne får en tilføjelse. Disse tilføjelser er hyppigst to (eller flere) af et begrænset antal adjektiver eller adverbier, der angiver beliggenhed (øster – vester, over – neder, oppe – ude, mellem, medel, middel), rang, størrelse eller alder (store, magle, møgel – lille, mere – mindre, gammel – ny) og nogle få andre, f. eks. øde, brændt, skarp, skiden. Om disse adjektivers plads før eller efter navnet handler Lis Weises disputats *Efterstillet adjektiv i danske stednavne* (1969). Endelig forekommer der en række substantiviske bestemmelser (skov, sø, å, strand; bryde, vinde dvs. vender, kongens, grevens; biskop, munke, brødre, søstre; kirke, (vor) Frue), herunder især stednavne og enkelte slægtsnavne som Grubbe, Bagge, Sparre, Munk og Stig.

Fænomenet er ikke blot af sproglig (onomastisk) interesse, det har også betydelige bebyggelses- og administrationshistoriske perspektiver, og der er i den fremragende kyn-dige gennemgang af det vældige navnemateriale, fra hele det gamle dansktalende område og frem til matriklen 1688, der fylder halvdelen af det omfangsrige værk, en mængde nyt, mange nytolkninger og korrektioner og hidtil oversete »reciprokeringer«, som navnlig lokalhistorikere bør være opmærksomme på. I de følgende afsnit behandles disse tilføjelsers alder – de forekommer allerede i gavebrevet 1085 – og deres typologiske, kronologiske og geografiske fordeling på 10 områder, belyst ved talrige tabeller og udmærkede kortbilag. Det ses bl. a., at Sjælland er forholdsvis tættest belagt med tilføjelser af alle slags i den første periode (indtil 1400) og beholder denne føring også i de følgende perioder, når det gælder de ikke-adjektiviske tilføjelser. Med hensyn til adjektiviske led, især nørre, sønder, øster, vester, overtager Nord- og Vestjylland føringen i anden periode (til 1513) og bliver helt dominerende i sidste periode, uden tvivl som følge af den bebyggelsesmæssige situation i disse egne.

Forfatteren skelner mellem 4 reciprokerings typer: type A betegner afdelinger af samme bebyggelse, type B omfatter nabobebyggelser (sammenstødende ejerlag), type C identiske navne (homonymer) med mellemliggende bebyggelser og type D opkaldelsesnavne

(f. eks. Ny Amager); den sidste type er meget svagt repræsenteret i materialet, og det er typerne B og C der er af størst interesse for bebyggelseshistorien. Der er naturligvis mange tvivlstilfælde, hvor forf. ikke tør afgøre, hvilken reciprokeringsstype der foreligger, og derfor må bruge betegnelserne A/B og B/C. Medens typerne A og B er veldefinerede, kan man indvende, at C-typen er for stor og heterogen, idet den omfatter reciprokeringer mellem byer med indbyrdes afstande lige fra et par km. og op til et halvt hundrede. Forf. må derfor i mange af sine analyser og tabeller opdele C-typen i afstandsgrupper. Det er jo klart, at der er forskel på reciprokeringer mellem på den ene side byer, der næsten er naboer (f. eks. Gundsømagle og -lille, Magle- og Lillebrænde) og hvor tilføjelsen er blevet en lige så fast bestanddel af navnet som ved B-typen, og på den anden side reciprokeringer over større afstande, f. eks. ud over en herredsgrense, hvor tilføjelsen ikke er fast bestanddel og ikke bruges i daglig tale af de omkringboende. En deling af C-reciprokeringerne med herredsgrenser som kriterium for delingen havde måske været nyttig.

Dette »brugeraspekt« berøres især i de afsluttende kapitler om reciprokeringsleds tilkomst og stabilitet, hvor nogle ældre kilders brug af tilføjelser undersøges, f. eks. sognelisterne i Ribe Oldemoder, Roskildebispens Jordebog og Sjællands Stifts landebog 1567, stednavnene i Jacob Madsens visitatsbog ca. 1600, Sørbymagle-Kirkerup kirkebog 1646-88 og de udgivne rækker af ældre herredstingbøger. Det kan også nævnes, at en kilde som Kong Valdemars jordebog sparer på reciprokeringstilføjelser i de herredsinddelte afsnit i hovedstykket, i modsætning til f. eks. den ikke herredsinddelte Falsterliste, og det er muligt, at den s. 349 konstaterede afvigelse i frekvensforholdet mellem B- og C-reciprokeringer på Fyn og Lolland-Falster (det gamle Fyns stift) over for resten af landet kan skyldes kildemæssige forhold. Bebyggelses-, kommunikations- og administrationshistoriske aspekter behandles kort i kapitel 10, men det har ikke været Bent Jørgensens hovederinde. Navnematerialet er imidlertid forbilledligt fremlagt og gennemanalyseret, og selv om det grundige og lærde værk ikke just er let tilgængeligt, vil det utvivlsomt lønne sig for historikere at trænge ind i det for at hente materiale og vigtige analyseresultater.

Christian Lisse

Jødene og Jødedommen. Fra Det gamle Testamente til Midt-Østen Konflikten. Red. af Eigil A. Wyller og Terje Gudbrandsen. Oslo Universitetsforlaget 1977.

Denne bog indeholder en samling artikler, der først og fremmest er forelæsningsmanuskripter fra Oslo Universitets »lørdagsseminar«, der i foråret 1976 drejede sig om »Jøderne og jødedommen gennem tiderne«. Artiklerne drejer sig dels om emnet »jøderne og jødedommen«, hvor artiklerne om jødefolkets historie, om jødernes reaktion mod antisemitismen og om jøderne i Norge kan have historikerens interesse, dels om emnerne »jødedom og kristendom« og »jøde og arabere«. Sidstnævnte har først to debatoplæg – et stærkt proarabisk af Håkon Stang og et proisraelsk af Jan Benjamin Rødner, derpå et indlæg af Odd Bull, der fra 1963 til 1970 var chef for FNs våbenstilstandskommission i Mellemøsten. Bull analyserer bl. a. erklæringen fra Khartum-konferencen i 1967, idet det er hans mening, at de arabiske lande efter 1967-krigen virkelig var interesserede i en politisk fredelig løsning i striden med Israel, men at Israel »ved sin steile holdning oppmuntret araberstatene til å innta en like steil holdning« (s. 148).

Bogens problem er, at dens afsnit om Mellemøst-konflikten efter den seneste udvikling virker temmelig uaktuelle.

Otto Rühl